

TECHNICKÁ KOMPETENCIA VO VÝUČBE PREKLADATEĽOV: VÝCHODISKÁ, SÚČASNÝ STAV A MOŽNOSTI VÝVOJA

Lucia Tonková

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

tonkova12@uniba.sk

Abstract

Technical Competence in Translator Training – Foundations, Present State and Development Possibilities

This article deals with technical competence in translator training. It first focuses on the development of thinking about this competence in Slovakia, mentioning translation studies scholars who asked themselves what knowledge and skills a good translator should possess. It also briefly describes how technical competence is defined by the international competence framework *European Master's in Translation*. The next practical part of the article contains a comparative analysis of some of the existing Slovak research focused (not only) on the technical competence of Slovak translators. In the last part of the article, we present our attempt to propose a model of teaching translation with a focus on acquiring technical competence. In doing so, we draw on the aforementioned research on the Slovak translation market, on students' requirements, the integrated model of teaching professional translation (Kraviarová, 2014; Angelovičová – Bachledová, 2021), Lisá and Newman's model of competences (2020) and on technical competences as defined by EMT (2022). This article's main aim is to propose a model that reflects the current market needs, students' demands and rapid technological development.

Keywords: technical competence, translator training, model of teaching translation

Úvod

Čo by mal ovládať dobrý prekladateľ? Aké by mal mať vedomosti a zručnosti? Inými slovami, aké by mal mať kompetencie a na akej úrovni? V 20. storočí sa kompetencie prekladateľov týkali hlavne jazyka, kultúry, medzijazykového a medzikultúrneho transferu (porov. Gromová, 1998). V dnešnej dobe sa však čoraz častejšie skloňujú kompetencie technické. Čo ale znamená technická kompetencia? Vzťahuje sa len na prácu s vyslovene prekladovými pomôckami, alebo aj na niečo iné? Reflektujú vzdelávacie inštitúcie rastúcu nutnosť tejto kompetencie?

V tomto článku sa najprv pokúsime zmapovať vývoj myslenia o technickej kompetencii prekladateľov na Slovensku od jeho počiatkov až po dnešok, pretože veríme, že tvorí dôležitý rámec pre ukotvenie našich zistení. Následne si v krátkosti opíšeme, ako technické kompetencie definuje kompetenčný rámec EMT – *European Master's in*

Translation. V ďalšej časti nášho príspevku sa pozrieme na viacero výskumov slovenského prekladateľského trhu, ktoré sa týkali aj technickej kompetencie, a ich výsledky porovnáme s vlastným výskumom z roku 2023. Na záver sa pokúsime predstaviť návrh vlastného modelu výučby prekladu so zameraním na osvojovanie technickej kompetencie.

1. Vývoj slovenského myslenia o technickej kompetencii v preklade

1.1. Do roku 2000

Keď sa pozrieme do starších publikácií o preklade a o jeho didaktike, narazíme síce na to, čo by sme dnes označili pojmom kompetencie, no ešte nie na technické. Prekladatelia v minulom storočí pracovali na písacích strojoch a nemali k dispozícii ani internet, ani balíček MS Office, ani CAT nástroje a už vôbec nie strojový preklad. Preto najčastejšie uvádzajú iné kompetencie, ktoré sú ale dodnes aktuálne. Miko (1970) spomína tzv. skúsenostný komplex, ktorý tvorí akýsi podklad pre komunikáciu – na jeho základe vytvárame svoj jazykový prejav. Naňho nadväzuje Popovič so skúsenostným komplexom prekladateľa, ktorý „zahŕňa spoločenské, filozofické, psychologické a iné názory a individuálne skúsenosti osvojené prekladateľom, slúžiace ako pozadie pri komunikačnej, semiotickej a štylistickej realizácii prekladu“ (1983, s. 164).

Gromová (1998) (jedna z prvých translatoľógiciek, ktorá uvádza pojem kompetencie) uvádza vedomostnú základňu prekladateľa, ktorá má pozostávať z odbornej jazykovej, štylistickej a literárnovednej (resp. inej odbornej) prípravy a z kontrastívnej lingvistiky, štylistiky a literárnej komparistiky. Popri vedomostnej základni prekladateľa definuje aj inferenčné (dedukčné) schopnosti prekladateľa, kam spadá schopnosť deokódovať a kódovať texty a schopnosť intuície. Okrem toho uvádza aj komunikačnú kompetenciu prekladateľa, ktorá sa skladá z lingvistickej, sociolingvistickej, diskurznej a strategickej kompetencie.

1.2. Obdobie rokov 2000 – 2010

Gromová (2003) neskôr uvádza, že študenti prekladateľstva sa majú vzdelávať v týchto oblastiach: jazyková príprava (v cudzom aj materinskom jazyku), odborná príprava, technická príprava (využívanie technických pomôcok pri preklade) a legislatívna príprava (súvisiaca s prácou prekladateľa). Ako jedna z prvých slovenských translatoľógiciek teda uznáva dôležitosť práce s technológiami, ostatné práce zamerané na kompetencie ho však dlho nereflektujú (pozri nižšie).

Gromová sa v ďalšom diele (2004) ďalej zamýšľa aj nad významom a použitím termínu „kompetencia“ v zmysle niečoho, čo odlišuje kompetentných prekladateľov od nekompetentných, respektíve kvalitných od nekvalitných. Poukazuje na to, že termín kompetencia sa zvykol spájať predovšetkým s lingvistickými schopnosťami, no postupne sa udomácnil ako všeobecnejší pojem označujúci schopnosti, zručnosti a vedomosti, ktorými by mal disponovať budúci prekladateľ/tlmočník po ukončení univerzitného štúdia. Opäť

spomína ako primárnu komunikačnú subkompetenciu prekladateľa, ktorá sa skladá z rovnakých subkompetencií ako sa uvádza vyššie, plus ešte z interkultúrnej. Zaujímavé je, že do tohto modelu nezakomponováva technickú kompetenciu, napriek tomu, že ju považuje za dôležitú (porov. Gromová, 2003), a hoci ju uvádza pri porovnaní súboru kompetencií, ako ich rozlišujú zahraniční autori (napr. Roberts už v roku 1984).

Vzhľadom na odlišné tempo technologického vývoja na rôznych stranách železnej opony zahraničná translatológia v oblasti technickej kompetencie na čas prebehla tú slovenskú, no aj tak sme toho názoru, že po nástupe nového tisícročia už bolo potrebné reflektovať technologický pokrok aj na rovine prekladateľských kompetencií. Rakšányiová pojednáva o úlohách súčasnej translatológie a cituje nemeckého translatológa Höniga (1997), podľa ktorého má prekladateľ „vedieť posúdiť možnosti strojového prekladu a využiť možnosti elektronickej podpory prekladu“ (Gromová – Rakšányiová, 2005, s. 37). No napriek tomu, keď neskôr (Rakšányiová, 2009) prichádza s vlastným modelom kompetencií (resp. schopností, znalostí a vedomostí a zručností a kompetencií, ktoré zastrešuje pojem prekladateľská suprakompetencia), ktorými by mal prekladateľ disponovať, pričom vychádza z viacerých domácich aj zahraničných zdrojov, technické kompetencie ako samostatnú kategóriu ešte nespomína (porov. Rakšányiová – Štefková, 2009). Vidíme teda, že niektorí translatológovia dlho nepovažovali prácu s technologickými pomôckami za natoľko dôležitú pre prekladateľa, aby jej venovali v kompetenčnom profile osobitnú pozornosť.

O strojový preklad (práca s ktorým podľa nás spadá do technickej kompetencie) sa medzi prvými zaujíma Hrehovčík (2006) – rozlišuje medzi strojovým prekladom bez pomoci prekladateľa a strojovým prekladom s pomocou prekladateľa, aj keď ešte vyslovene nespomína technickú či technologickú kompetenciu. Treba však podotknúť, že v roku 2006 ešte strojový preklad nebol na takej úrovni ako dnes. Venuje sa aj prekladu podporovanému počítačom, kam zarátava elektronické slovníky, korektory gramatiky či programy s prekladovou pamäťou (dnes by sme povedali CAT nástroje) ako Trados, Déja Vu X či Wordfast. Uvádza, že: „Používanie nástrojov a softvéru s prekladovou pamäťou značne uľahčuje proces prekladania“ (s. 59).

Uvádza aj profil odborného prekladateľa, ktorý vypracovalo Generálne riaditeľstvo pre preklad Európskej komisie (dnes by sme mohli povedať, že tu niekde sa zrodilo východisko neskoršieho rámca EMT). Sem spadajú jazykové zručnosti, tematické znalosti, prekladateľské zručnosti, kultúrne zručnosti a schopnosť analyzovať a prezentovať argumenty, no zaujímavé je, že technické kompetencie sa tu tiež ešte nespomínajú. Ďalej spomína aj tzv. prekladateľskú kompetenciu tak, ako ju definuje výskumný tím PACTE – *Process of the Acquisition of Translation Competence and Evaluation* (porov. PACTE Group, 2003). Tá sa skladá zo šiestich subkompetencií: z komunikatívnej (v oboch jazykoch), mimojazykovej, transferovej, profesionálnej, psychofyziologickej a strategickej (Hrehovčík, 2006). Zaujímavé je, že hoci ide o zahraničný rámec, tiež zatiaľ nespomína žiadne technológie.

Výpočtovej technike v preklade sa podrobnejšie venuje Mačura (2007; 2010). Píše, že mechanická a technická stránka prekladu sa dostáva čoraz viac do popredia, napr. pre dostupnosť technológií a exponenciálny nárast textu na preklad. V súvislosti s týmto vývojom definuje nové požiadavky a zručnosti na viacerých rovinách: na rovine prekladateľa (okrem iného sem patria praktické znalosti práce na PC); na rovine textu (vedomosti a praktická manipulácia s rôznymi druhmi formátov PC súborov a i.); na rovine procesu manažmentu prekladu; na rovine revízie; na rovine technických aspektov činnosti (sem patrí aj formátovanie, používanie CAT nástrojov, slovníkov atď.); na rovine terminológie (databázy) a na rovine právnych a finančných aspektov. Vidíme teda, že technické kompetencie zasahujú do takmer všetkých rovín požiadaviek kladených na prekladateľa.

Mačura neskôr píše, že: „Mnohí prekladatelia nie sú dostatočne vybavení v oblasti technickej“, čo je „práve v prípade technických a odborných textov veľkým a výrazným deficitom“ (2009, s. 289 – 290). Preto formuluje technické schopnosti prekladateľa, kam radí: používanie PC pri preklade, strojopis, textové a grafické editory, internetové vyhľadávače, elektronické slovníky a terminologické databázy, nástroje na strojový preklad, CAT nástroje (využívajúce prekladovú pamäť), organizácia pracovnej plochy na PC, nástroje na rozoznávanie reči, nástroje na grafické formátovanie dokumentov, nástroje na manažment prekladového procesu a prácu s lingvistickým softvérom či korpusovými nástrojmi. Technická kompetencia sa teda začína čoraz viac dostávať aj do povedomia translatológov a niektorí sa ju snažia zaradiť do svojho kompetenčného modelu.

1.3. Obdobie rokov 2011 – 2020

Kraviarová (2013) porovnáva viacero výskumov prekladateľského trhu a následne formuluje zistenie, že „formálne prekladateľské vzdelanie sa viac nevníma ako signál lepšej kvality“ (2013, s. 26). Na tom istom základe formuluje aj požiadavky na kompetencie absolventov štúdia prekladateľstva a tlmočníctva, ako napríklad komunikáciu s klientom, analýzu textu, vyhľadávanie terminológie, ovládanie materinského jazyka na vysokej úrovni, uvedomelú prácu s CAT nástrojmi – schopnosť posúdiť ich výhody a nevýhody v súvislosti s konkrétnym prekladom – zohľadnenie požiadaviek klienta atď. Dodáva, že práca s CAT nástrojmi predstavuje novú kompetenciu, ktorú treba integrovať do vzdelávania odborných prekladateľov. Tiež spomína potrebu integrácie korektúr, prácu s terminologickými zdrojmi či prax.

Neskôr Kraviarová (2014) pridáva k predchádzajúcim zisteniam aj nové myšlienky. Zdôrazňuje potrebu vyučovať odborný preklad integrovane, t. j. nevyučovať napr. prácu s CAT nástrojmi alebo analýzu textu na iných osobitných hodinách, ale zahrnúť ich do hodiny odborného prekladu, aby študenti mohli prekladať a zároveň prakticky pracovať so všetkými vecami, ktoré s prekladom súvisia. Navrhuje teda nový, v slovenskom prostredí pomerne prelomový integrovaný model výučby prekladu, ktorý obsahuje tieto body:

reflexívna interpretácia odborného textu a jeho prekladová analýza, práca s nástrojmi CAT, korektúry, práca s terminologickými zdrojmi, projektová práca, prax.

Podobne aj Bachledová (2015) tvrdí, že: „Cieľom modernej výučby odborného prekladu je zabezpečiť, aby absolventi prekladateľstva a tlmočníctva vstupovali na trh prakticky pripravení, nielen s prekladateľskými, ale aj s technickými kompetenciami, ktoré si rýchlo napredujúci prekladateľský trh vyžaduje“ (2015, s. 126).

Koželová (2018) čerpá z viacerých skorších publikácií a na ich základe sa snaží vytvoriť všeobecný model kompetencií. Definuje nasledovné základné kompetencie: jazyková/lingvistická, interpretačná, rešeršná/verifikačná, kultúrna, strategická/prevodová, technická/digitálna (schopnosť využívať pri práci informačno-komunikačné technológie), trhová. Ako doplnok sama navrhuje aj kompetenciu (meta)kritickú – schopnosť adekvátne zhodnotiť, t. j. skritizovať vlastný aj cudzí preklad.

Práve na technickú kompetenciu sa pozrieme bližšie. Podľa Koželovej (2018) je nevyhnutná predovšetkým pre odborných prekladateľov, no neobmedzuje sa len na nich. Tiež uvádza, že je nevyhnutnou súčasťou ich univerzitného vzdelávania. Patrí sem práca s PC všeobecne, práca s CAT nástrojmi, terminologickými databázami, elektronickými slovníkmi, strojovým prekladom, inými relevantnými softvérmi (napr. pri audiovizuálnom preklade) atď.

1.4. Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku

Djovčoš a Šveda (2018, 2021) zostavili súhrnnú publikáciu zameranú na výučbu prekladateľstva (a tlmočníctva) na Slovensku. Keďže ide z pohľadu didaktiky prekladu na Slovensku o zatiaľ ojedinelé súhrnné dielo, v tejto časti si zhrnieme hlavné koncepty podľa niektorých oblastí výučby prekladu, na ktoré sa zameriava – konkrétne odborný preklad a lokalizácia.

Téme výučby odborného prekladu sa venovali Angelovičová (rod. Kraviarová) a Bachledová (2021). Autorky spomínajú kompetencie odborného prekladateľa na základe predchádzajúcich článkov Kraviarovej (2013, 2014): komunikácia s klientom, analýza východiskového textu, práca s terminologickými zdrojmi, ovládanie materinského jazyka na vysokej úrovni, používanie CAT nástrojov, dodržiavanie požiadaviek klienta a vytvorenie a udržiavanie dobrej reputácie a obchodných vzťahov. Tiež upozorňujú na to, že tieto kompetencie sa do veľkej miery prelínajú s kompetenčným rámcom vytvoreným Európskou komisiou s názvom *European Master's in Translation*. Radi by sme upozornili na to, že tento rámec zahŕňa aj v roku 2023 rovnaké oblasti ako v čase písania príspevku a na Slovensku je jeho súčasťou jediná univerzita – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. V našom príspevku sa mu ešte budeme podrobnejšie venovať.

Problematike lokalizácie softvérov sa v druhom, anglickom vydaní knihy venovali Kabát a Koscelníková (2021). Kompetencie lokalizátorov softvérov vychádzajú z kompetencií prekladateľov iných druhov textov, ako aj z kompetencií definovaných

rôznymi zahraničnými, resp. medzinárodnými kompetenčnými rámcami (EMT, PACTE). Na ich základe zostavili kompetenčný profil lokalizátora, kam spadá aj technologická kompetencia. V súvislosti s ňou autori uvádzajú, že lokalizátor by sa mal vedieť rýchlo naučiť používať nové technológie, keďže môže pracovať s textom v rôznych formátoch, niekedy zasahuje do programovacieho jazyka, využíva rôzne tagy atď.).

V závere sa Djovčoš a Šveda (2021) snažia načrtnúť, ako by výučba prekladateľov a tlmočníkov na Slovensku mohla vyzeráť v budúcnosti. Pritom formulujú požiadavku vytvoriť jeden jasný a realistický zoznam vedomostí a zručností, ktoré by mal absolvent ovládať, a na jeho základe postaviť aj študijné programy, ktoré by ale brali do úvahy aj aktuálny stav trhu a potreby a požiadavky študentov.

V tejto časti sme sa zamerali na vývoj myslenia o technických kompetenciách prekladateľa v časovom priereze v slovenskom kontexte. Ako sme mohli vidieť, technickej kompetencii sa venovalo množstvo translatológov a translatologičiek, napr. Gromová, Hrehovčík, Mačura, hoci niektorí ju možno ešte nenazývajú tým pojmom. Prelomový pohľad na technickú kompetenciu priniesla Kraviarová (2014), ktorá navrhla integrovať využívanie technických pomôcok do výučby odborného prekladu. Djovčoš a Šveda (2021) ponúkajú aktuálny a súhrnný prehľad prekladateľských kompetencií a ich miesta v didaktike, túto tému však neuzatvárajú, skôr poskytujú akýsi východiskový bod, od ktorého sa v budúcnosti môžu odraziť ďalší translatológovia.

2. Kompetenčný rámec EMT

V tejto časti sa budeme venovať medzinárodnému kompetenčnému rámcu pre prekladateľov *European Master's in Translation* (EMT), ktorý je podľa nášho názoru momentálne pre Slovensko najrelevantnejší, keďže je politicky aj kultúrne ukotvený v európskom priestore. Európske inštitúcie sú zároveň najväčším inštitucionálnym zamestnávateľom prekladateľov a majú teda významný vplyv na definovanie požiadaviek na ich vzdelanie. Súčasťou tohto rámca sa môžu stať univerzity, ktorým sa podarí splniť určité kritériá – predstavuje tak určitý ukazovateľ kvality výučby prekladu pre univerzitu, ktorá ho získa. V súčasnosti tento kompetenčný rámec spĺňa jediná slovenská univerzita – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. (1) Otázke praktickej aplikácie tohto rámca do výučby sa na Slovensku venovala napr. Hodáková (2020), aj keď treba podotknúť, že rámec sa každých pár rokov aktualizuje, a verzia, o ktorej písala Hodáková, už nie je aktuálna (aj keď sa od novej až tak nelíši).

Kompetenčný rámec EMT na roky 2023 – 2028 zahŕňa päť oblastí: jazyk a kultúru, preklad, technológie, personálne a interpersonálne zručnosti a poskytovanie služieb. (2) Každá oblasť zahŕňa viacero cieľov. My sa teraz sústredíme na tie technologické. Oblasť prekladu, bod 7 udáva: „Študenti vedia, ako prekladať rôzne typy materiálov na rôznych médiách a pre rôzne druhy médií a cieľových skupín s použitím vhodných nástrojov a techník.“ Bod 14 zase znie: „Post-editovať výstupy strojového prekladu pomocou

štylistických príručiek a terminologických slovníkov s cieľom zachovať štandardy kvality v prekladateľských projektoch, ktoré využívajú strojový preklad“ (European Master’s in Translation. Competence Framework 2022, str. 8, vlastný preklad) (3).

Pre účely nášho skúmania sa zameriame na oblasť technológií s podtitulom *Nástroje a aplikácie*. Absolventi magisterského štúdia by podľa nej mali mať vedomosti a zručnosti potrebné na používanie súčasných aj budúcich prekladateľských technológií v rámci prekladového procesu. Sem spadajú aj základné znalosti o strojovom preklade a schopnosť použiť ho podľa potreby. Rámec ďalej špecifikuje, že študenti by mali vedieť ovládať najrelevantnejšie IT aplikácie, a mali by sa vedieť rýchlo naučiť ovládať nové technológie, ktoré sú relevantné pre ich profesiu, efektívne používať internetové vyhľadávače, nástroje založené na korpusoch, nástroje na analýzu textu, CAT nástroje a QA nástroje, spracovať a spravovať súbory a iné médiá alebo zdroje ako súčasť prekladového pracovného postupu, napr. multimediálne súbory, rozumieť základom strojového prekladu a jeho dopadu na prekladový proces a v prípade potreby ho integrovať do prekladového pracovného postupu, zhodnotiť dôležitosť a hodnotu prekladových a jazykových dát a preukázať dátovú gramotnosť, používať ďalšie nástroje na podporu jazykových a prekladateľských technológií, ako napríklad nástroje na riadenie pracovného postupu (2022, s. 9). Oblasť personálnych a interpersonálnych zručností zasa považuje za potrebnú samostatnú, ale aj tímovú prácu za použitie vhodných komunikačných technológií či zodpovedné využívanie sociálnych médií na profesionálne účely (2022, s. 10).

Vidíme teda, že aj podľa Európskej komisie tvoria technológie nevyhnutnú súčasť vzdelávania prekladateľov a okrem samotného prekladového procesu zasahujú aj do iných oblastí ich profesionálneho života.

3. Používanie technologických pomôcok pri preklade – teória verus prax

Doteraz sme sa otázke technologických kompetencií venovali len na teoretickej rovine – z pohľadu slovenských translátológov a kompetenčného rámca EMT. Pozrime sa však teraz na to, čo hovorí prax. Obraz o skutočnom postoji prekladateľov k technológiám si vieme vytvoriť predovšetkým na základe rôznych výskumov, ktoré sa dosiaľ zaoberali touto problematikou. Jeden z prvých rozsiahlych sociologických výskumov prekladateľsko-tlmočnického trhu uskutočnil v roku 2010 Djovčoš (2012). Ako vieme, technológie (aspoň tie, ktoré sú špecifické pre preklad) sa najviac využívajú v odbornom preklade. Djovčoš uvádza, že odbornému prekladu sa na Slovensku venuje približne 86 % prekladateľov. Zaujímavé je, že väčšina prekladateľov vtedy ešte nemala prekladateľské vzdelanie (okolo 55 %). Žiadne z týchto zistení nebolo prekvapujúce, keďže odborný preklad je dlhodobo najrozšírenejší druh prekladu a odbor prekladateľstvo a tlmočníctvo sa na väčšine slovenských univerzít, ktoré ho ponúkajú, začal vyučovať až v 21. storočí. Djovčoš sa prekladateľov tiež pýtal na technologické pomôcky, konkrétne na CAT nástroje. Zistil, že 46 % prekladateľov ich vôbec nepoužíva. Tiež si overoval celkové počítačové zručnosti

respondentov tak, že sa pýtal, či využívajú konkrétne počítačové programy (napr. MS Word). Iba 3 % respondentov uviedli, že nevyužívajú žiadne.

O pár rokov neskôr Djovčoš na svoj výskum nadviazal, tentokrát v spolupráci so Švedom (2017). Obaja realizovali svoj primárny výskum zvlášť v roku 2015. V Švedovej vzorke tvoria 56 % prekladateľov absolventi OPT (odbor prekladateľstvo a tlmočníctvo – dnes filológia), v prípade Djovčoša je to 46 %. V oboch prípadoch vidíme nárast v porovnaní s predchádzajúcim výskumom. Odbornému prekladu sa už venuje 89 % prekladateľov, čiže aj v tejto oblasti badáme malé zvýšenie (hoci teoreticky na úrovni štatistickej odchýlky). Žiadne CAT nástroje nepoužíva 34 % prekladateľov, čo je menej ako v predchádzajúcom výskume. Djovčoš a Šveda však uvádzajú, že sa to nedá pripísať nástupu mladších prekladateľov, ale tomu, že aj tí starší chcú držať krok s dobou a učia sa s týmito nástrojmi pracovať. Djovčoš sa opäť zaujímal aj o celkové počítačové zručnosti. V jeho výskume 6,8 % respondentov uviedlo, že nevyužívajú žiadne zo spomenutých programov, čo je trochu prekvapujúce. V oblasti technológií autori vnímajú ako výzvu do budúcnosti rozširovanie strojového prekladu a jeho posteditácie, ktorého sa prekladatelia skôr obávajú, a zvažujú, či tieto fenomény zahrnúť aj do výučby.

Sociologický výskum zameraný na využívanie CAT nástrojov slovenskými prekladateľmi uskutočnila v roku 2016/2017 aj Vinczeová (2018; 2019). Z jej vzorky len 3 % respondentov uviedli, že nemajú žiadne vzdelanie v OPT. 90,8 % respondentov prekladá odborné texty. V oboch kategóriách môžeme znovu pozorovať nárast, aj keď pri prvej položke by sme mohli spochybniť reprezentatívnosť vzorky. Vinczeová sa pýtala aj na počítačovú kompetenciu. Vyše 90 % respondentov uviedlo, že ovládajú prinajmenšom softvér potrebný na výkon svojej práce, resp. majú všeobecne vynikajúce počítačové zručnosti. Pri otázke zameranej vyslovene na CAT nástroje len 22,2 % odpovedalo, že ich nepoužíva nikdy. Vinczeová tiež nezistila súvislosť medzi vekom prekladateľa a používaním CAT nástrojov, dokonca ani súvislosť medzi používaním CAT nástrojov a vysokoškolským vzdelaním v OPT. Zistila ale, že s ich používaním silno súvisí celková počítačová kompetencia, ktorá je mu priamo úmerná.

Djovčoš a Šveda (2023) sa v ostatnej verzii svojho výskumu opäť zamerali na základné parametre slovenského prekladateľského a tlmočnickeho prostredia a spracovali dáta, ktoré zozbierali koncom roka 2020. Približne 51 % ich respondentov uviedlo, že má vyštudované OPT, čo je trošku nižšie číslo ako predchádzajúci výsledok výskumu u Švedu. Čo sa týka odborného prekladu, píšú, že dnes sa dá povedať, „že naozaj takmer každý subjekt na prekladateľskom a tlmočníckom trhu má vo svojom portfóliu zaradený odborný preklad“ (s. 72). Venuje sa mu totiž takmer 90 % respondentov. Čo sa týka CAT nástrojov, 27 % prekladateľov sa vyjadriло, že ich vôbec nepoužíva, čo je menej, ako pri ich predchádzajúcom výskume. Zaujímavé je, že takmer 16 % prekladateľov sa vyjadriло, že sa už venuje aj posteditácii strojového prekladu ako novej kategórii jazykových služieb. Strojový preklad sa teda stal pevnou súčasťou života prekladateľov, a teda je určite nutné ho

zaradiť aj do výučby. V najbližších rokoch bude podobnú výzvu predstavovať generatívna umelá inteligencia.

4. Metodika vlastného výskumu

V máji a júni roku 2023 sme uskutočnili vlastný kvantitatívny výskum zameraný na technické kompetencie prekladateľov na Slovensku. Dáta sme zbierali prostredníctvom online dotazníka, ktorý sme zverejnili na sociálnych sieťach v skupinách určených prekladateľom a tlmočníkom. Získali sme celkom 61 platných odpovedí. Náš dotazník mal 21 otázok, z ktorých bola prevažná väčšina uzatvorená s možnosťou výberu jednej alebo viacerých odpovedí. Pri niektorých (kde to bolo relevantné) si respondenti zároveň mohli vybrať možnosť iné a dopísať inú odpoveď. Prvá polovica dotazníka mala demografický charakter a zisťovala vek, pohlavie, vzdelanie respondentov, ich pracovné jazyky, spôsob obživy a akým typom prekladu sa venujú. V druhej časti respondenti odpovedali na otázky týkajúce sa ich technických kompetencií. Konkrétne sme sa ich pýtali na používanie CAT nástrojov, strojového prekladu a nástrojov umelej inteligencie využívajúce veľké jazykové modely (ako napr. ChatGPT). V závere nás formou otvorenej otázky zaujímalo, ako slovenskí prekladatelia vnímajú budúcnosť tejto profesie. Pri vyhodnocovaní dotazníka sme najprv deskriptívne zanalyzovali zozbierané údaje a potom sme uskutočnili ich korelačnú analýzu.

Naše výskumné otázky zneli takto:

1. Využívajú mladší prekladatelia strojový preklad a nástroje umelej inteligencie (4) častejšie ako starší prekladatelia?
2. Využívajú odborní prekladatelia strojový preklad a nástroje umelej využívajúce veľké jazykové modely častejšie ako prekladatelia iných druhov textu?

Pomocou prvej výskumnej otázky sme chceli zistiť, nakoľko vek súvisí s technickou kompetenciou a či platí všeobecne predpoklad, že mladí majú k technológiám bližšie ako starší (porov. Djovčoš – Šveda, 2017; Vinczeová, 2018, 2019). Druhá výskumná otázka vychádzala z predpokladu, že technická kompetencia nachádza najširšie uplatnenie práve pri odbornom preklade (porov. Mačura, 2009; Kraviarová, 2013, 2014; Angelovičová – Bachledová, 2021). Pri prvých dvoch výskumných otázkach sme sa zamerali na strojový preklad a nástroje umelej inteligencie, a nie na CAT nástroje, keďže ide o relatívne nové technické pomôcky, ktorým sa doterajšie sociologické výskumy prekladateľského trhu venovali minimálne, resp. vôbec (porov. Djovčoš – Šveda, 2017; Djovčoš, Šveda, 2023).

5. Zistenia a ich interpretácia

59 % respondentov uviedlo, že má vyštudované prekladateľstvo a tlmočníctvo. V porovnaní s posledným výskumom Djovčoša a Švedu teda pozorujeme malý nárast. Tiež nás zaujímala ich špecializácia, teda akému typu prekladu sa venujú. Iba 8 % prekladateľov uviedlo, že sa

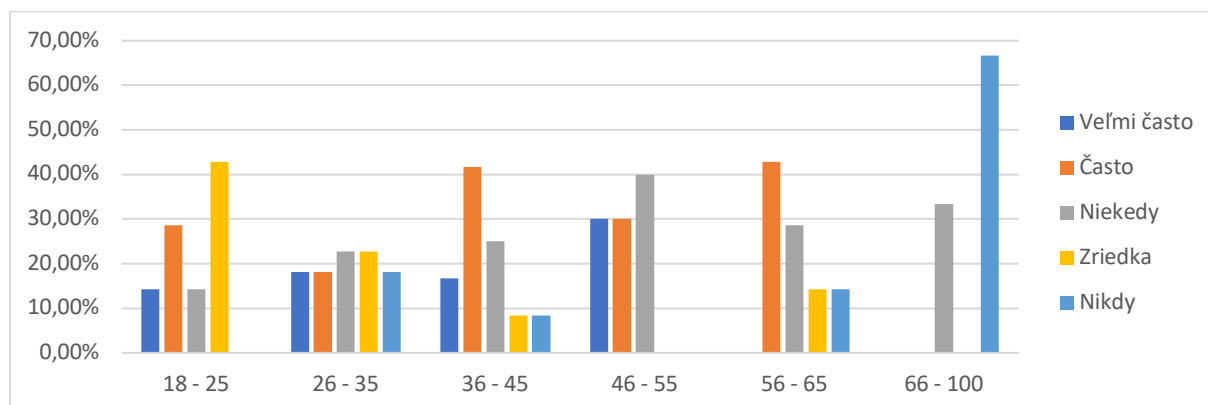
nevenuje žiadnemu druhu odborného prekladu (lokalizáciu softvérov a úradný preklad vnímame ako odborný preklad). Aj tu teda vnímame nárast v porovnaní s posledným výskumom Djovčoša a Švedu. 23 % respondentov uviedlo, že nikdy nepoužíva CAT nástroje, čo je zase o čosi menej, ako pri poslednom výskume Djovčoša a Švedu. Ďalej sme sa pýtali na strojový preklad. Iba 13 % respondentov uviedlo, že ho nikdy nevyužíva, čo je podľa nás veľmi malé číslo. Z toho vyplýva, že strojový preklad využívajú slovenskí prekladatelia ešte viac ako CAT nástroje, ktoré sú na trhu oveľa dlhšie. Aj tu vidíme, nakoľko je dôležité, aby sa strojovému prekladu venovala dostatočná pozornosť už počas štúdia.

V oblasti nástrojov umelej inteligencie využívajúcich veľké jazykové modely však situácia vyzerala trochu inak. Dve tretiny (66 %) respondentov uviedli, že ich pri preklade vôbec nevyužívajú. Toto vysoké číslo môžeme pripísať tomu, že táto technológia je pomerne nová. Bezplatná verzia programu ChatGPT sa dostala do širšieho povedomia verejnosti len koncom roka 2022. Sme preto presvedčení, že ak sa v tejto oblasti nič zásadné nezmení, počet jej používateľov bude časom stúpať.

Nasledovala korelačná analýza (požili sme deskriptívnu štatistiku) na základe výskumných otázok.

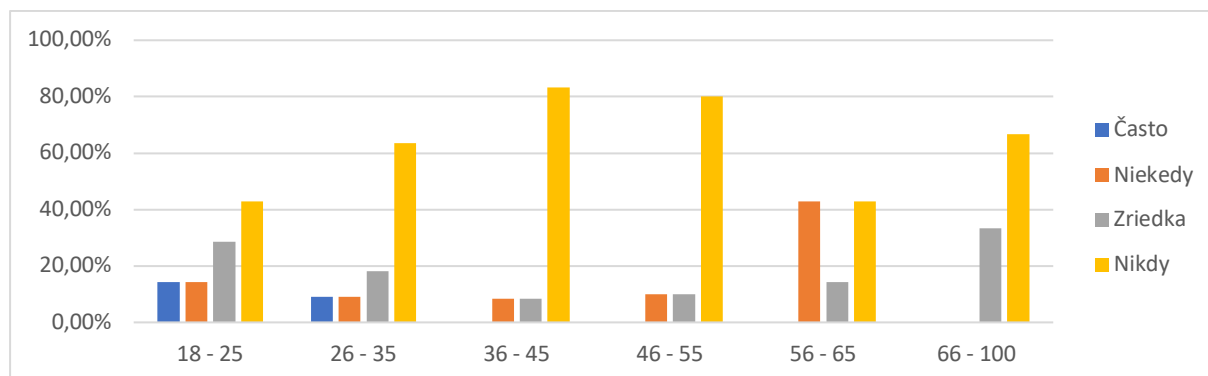
Prvá výskumná otázka: Využívajú mladší prekladatelia strojový preklad a nástroje umelej inteligencie častejšie ako starší prekladatelia?

Otázka v dotazníku znela: „Ako často používate strojový preklad?“ Tú sme usúvzťažnili s vekom respondentov. Odpoveď veľmi často sa vyskytla v skupinách prekladateľov vo veku 18 – 55 rokov, v skupinách od 56 rokov neoznačil túto odpoveď nikto. Zaujímavé je tiež, že odpoveď nikdy neoznačil nikto z vekovej skupiny 18 – 25 rokov. Zároveň však treba dodať, že najviac využíva strojový preklad skupina prekladateľov vo veku 46 – 55 rokov, pretože tu nikto neoznačil možnosť zriedka a nikdy. Títo prekladatelia teda používajú strojový preklad veľmi často, často alebo niekedy. Z toho vyplýva, že najmenej využívajú strojový preklad prekladatelia v dôchodkovom veku, ale u mladších prekladateľov v produktívnom veku nie sú rozdiely v používaní až také markantné, ako môžeme vidieť v grafe č. 1.

Graf č. 1: Používanie strojového prekladu v závislosti od veku

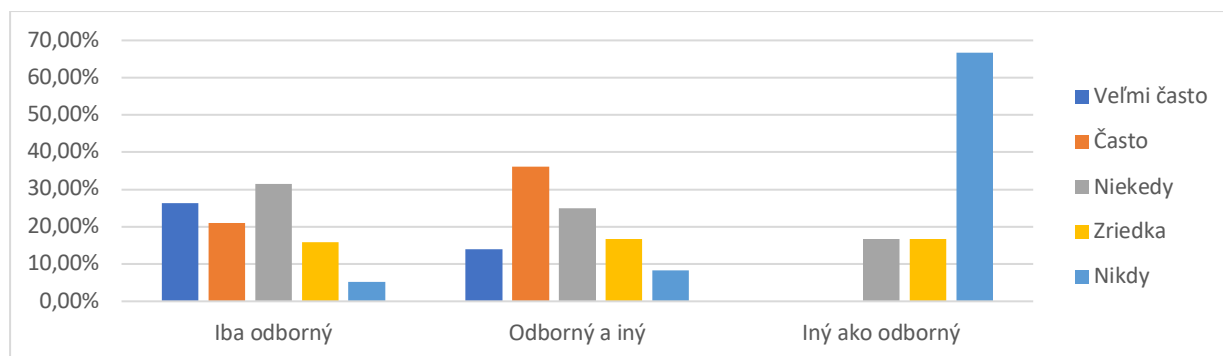
Ďalšia otázka znela: „Ako často využívate nástroje umelej inteligencie využívajúce veľké jazykové modely?“ Odpovede často a veľmi často sa vyskytli len vo vekovej skupine 18 – 35 rokov. V tejto vekovej skupine zároveň označilo odpoveď nikdy najmenej prekladateľov. Vo vekovej skupine 66 rokov a viac sa vyskytli iba odpovede zriedka a nikdy. Odpoveď veľmi často bola však najviac zastúpená vo vekovej skupine 56 – 65 rokov. Z toho opäť vyplýva, že najmenej využívajú strojový preklad prekladatelia v dôchodkovom veku, ale u mladších prekladateľov v produktívnom veku nie sú rozdiely v používaní až také veľké, ako by sme očakávali (pozri graf č. 2).

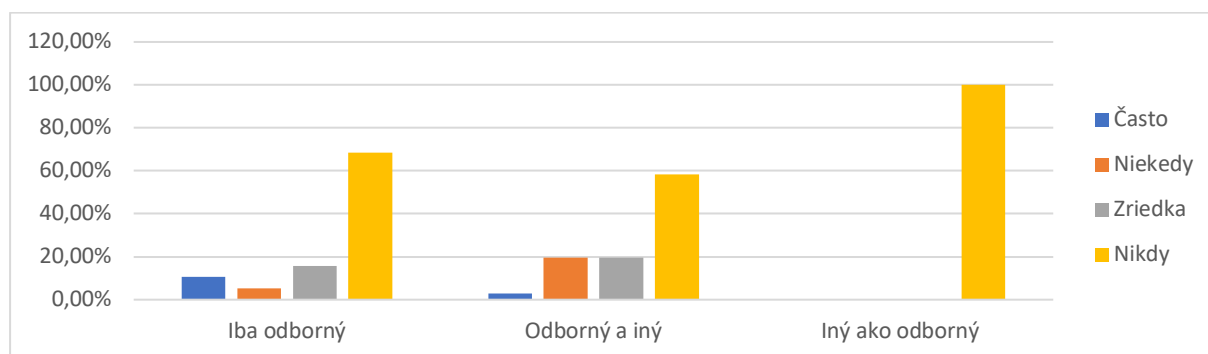
Graf č. 2: Používanie nástrojov umelej inteligencie v závislosti od veku

1. Využívajú odborní prekladatelia strojový preklad a nástroje umelej inteligencie častejšie ako prekladatelia iných druhov textu?

Aby sme zistili odpoveď na výskumnú otázku č. 2, usúvzťažnili sme odpovede na predchádzajúce dve otázky („Ako často používate strojový preklad?“ a „Ako často využívate nástroje umelej inteligencie využívajúce veľké jazykové modely?“) s typom prekladu, ktorému sa respondenti venujú. Zistili sme, že strojový preklad aj nástroje umelej inteligencie využívajúce veľké jazykové modely využívajú najmenej prekladatelia iných ako odborných textov. O strojovom preklade svedčí graf č. 3, kde je odpoveď nikdy najviac zastúpená pri inom ako odbornom preklade, o nástrojoch umelej inteligencie využívajúcich veľké jazykové modely zas graf č. 4., kde je situácia podobná a ešte markantnejšia, keďže respondenti obsiahnutí v našej vzorke sa vyjadrili, že prekladatelia iného ako odborného textu tieto nástroje nevyužívajú nikdy.

Graf č. 3: Využitie strojového prekladu v závislosti od druhu prekladu

Graf č. 4: Využitie nástrojov umelej inteligencie v závislosti od druhu prekladu

Výsledky nášho výskumu dokazujú, aké dôležité sú pre prekladateľov technické kompetencie. Dokazujú, že používanie CAT nástrojov či strojového prekladu je neoddeliteľnou súčasťou práce predovšetkým odborných prekladateľov, čo reflektuje aj integrovaný model výučby odborného prekladu (porov. Angelovičová – Bachledová, 2021). Tak, ako sa prekladatelia kedysi obávali, že ich o prácu pripraví strojový preklad, sa dnes niektorí obávajú, že im ju preberie umelá inteligencia. Takéto prognózy sa však pri strojovom preklade nepotvrdili, takže sme presvedčení, že ani v tomto prípade sa nemusíme obávať. Podobne ako strojový preklad, aj umelá inteligencia nám môže pri práci pomôcť, ak sa jej nebudeme báť a naučíme sa ju používať. Ako píše Gromová a Müglová, „ľudia si musia uvedomiť, že tieto nástroje prekladateľov nenahrádzajú, ale podporujú“ (2021, s. 19, vlastný preklad).

6. Technická kompetencia v kontexte generických a špecifických zručností

Vzhľadom na vyššie uvedené zistenia sme presvedčení, že okrem výučby technologických kompetencií v užšom slova zmysle, čiže tých, ktoré sú špecifické pre preklad (CAT nástroje, strojový preklad), by sa študenti mali učiť pracovať aj s takými technologickými pomôckami, ktorých zvládnutie im pomôže pri iných aspektoch ich práce. V tejto súvislosti by sme radi spomenuli prácu Lisej a Newman (2020), ktoré rozdeľujú zručnosti na tri skupiny:

1. Generické – všeobecné, prenosné, ktoré človek využije v každom odbore.
2. Špecifické – spájajú sa s určitým odborom.
3. Osobnostné charakteristiky – vlastnosti, ktoré človeku pomôžu v pracovnom prostredí (odolnosť voči stresu, flexibilita a pod.).

Na ich výskum nadviazala v roku Vargová (2021), pričom tvrdí, že: „Pedagóg by mal dokázať jasne odlíšiť zručnosti, ktoré sú pre preklad špecifické a zručnosti, rozvíjajúce sa v rámci prekladu, ale spadajúce do prvej kategórie – kategórie prenosných zručností. Prepojenie štúdia a praxe je nevyhnutné pretaviť aj do spôsobu prístupu k zostavovaniu náplne seminárov z predmetu (dovolíme si povedať akéhokoľvek predmetu, nielen prekladu) a k výkladu teórie (akejkohoľvek disciplíny, nielen translatológie)“ (s. 45). V tomto s ňou úplne súhlasíme.

Ďalej však uvádza, že digitálne (technické) kompetencie treba pri výučbe prekladu tiež brať ako prenosnú zručnosť, lebo veľa absolventov OPT sa podľa Vargovej po skončení štúdia neuplatní v odbore, a s ohľadom na túto skutočnosť treba študentov aj vzdelávať, čiže im predstaviť len základy práce so špecifickými prekladovými pomôckami a podrobnejšie vzdelávanie nechať napr. na dodávateľov takýchto nástrojov na zvlášť workshopoch (ibid., s. 56). S týmto tvrdením už nemôžeme úplne súhlasiť. Naskytá sa napríklad otázka, či sa študentom nedarí uplatniť sa na trhu práve preto, lebo nemajú dostatočné technické kompetencie. Djovčoš a Šveda zahrnuli do svojho posledného výskumu (2023) aj otázku pre absolventov absolventov OPT, ktorá znela: „V ktorých oblastiach by ste privítali lepšie vzdelanie a prípravu z pohľadu vašej praxe?“ Študenti najčastejšie spomínali CAT nástroje, potom odborný preklad a následne posteditáciu strojového prekladu (s. 67). Vďaka tomu vidíme, nakoľko si prekladatelia uvedomujú dôležitosť informačných technológií a že majú pocit, že vzdelávanie túto potrebu často nereflektuje dostatočne. Okrem toho podľa nás nie je spravodlivé zaobchádzať so študentmi, ktorí sa dobrovoľne prihlásili na štúdium v určitom odbore, tak, akoby sme už počítali s tým, že sa v ňom neuplatnia. Takýto prístup by podľa nás znevýhodnil hlavne tých študentov, ktorí majú talent, chuť a odhodlanie uplatniť sa, čo by bola veľká škoda.

Vargová ďalej argumentuje rýchlosťou inovácií, ktorým sa vzdelávacie inštitúcie nestíhajú prispôbovať (2021, s. 56). Aj Preložníková (2006) si kladla otázku: „Ako zabezpečiť, aby obsah štúdia prekladu korešpondoval so stále sa vyvíjajúcim sektorom jazykových služieb?“ (s. 146). Už vtedy podotkla, že trh sa mení tak rýchlo, že kým ho niekto zanalyzuje, analýzu vyhodnotí a na jej základe chce pozmeniť výučbu, trh už bude zase niekde inde. Podľa nás to ilustruje, do akej miery je naše akademické prostredie neflexibilné a nie dobre pripravené rýchlo sa prispôbovať meniacej sa realite. Pripúšťame, že je to naozaj problém, no na rozdiel od Vargovej (2021) si nemyslíme, že obmedzenie výučby informačných technológií je správny spôsob, ako sa s ním vysporiadať. Evidujeme viacero snáh meniť študijné programy tak, aby boli aktuálnejšie (porov. Djovčoš – Šveda, 2021), no

táto snaha naráža na neochotu, byrokraciu, administratívne ťažkosti a nejednotnosť názorov naprieč celou slovenskou akademickou obcou.

Sme toho názoru, že univerzity by mali byť flexibilnejšie pri zostavovaní študijných plánov a vyučujúci pri koncipovaní svojich predmetov. Uznávame, že je to náročná výzva, ktorá závisí od mnohých faktorov, ale úlohou vzdelávacích inštitúcií je aj čo najrýchlejšie reflektovať momentálne potreby trhu a prispôbiť im výučbu. Podľa nás má byť najhlavnejším cieľom univerzít pripraviť budúcich absolventov na prax, ktorá ich čaká po skončení štúdia, a reflektovať ich potreby, ktoré by uvádzali napríklad prostredníctvom pravidelných prieskumov spokojnosti s náplňou štúdia (ako už UK, UKF aj UMB niekoľko rokov robia).

Vargová uvádza aj tretí argument. Tvrdí, že študenti nevedia dostatočne pracovať napr. s textovými editormi, a kým neovládajú tieto (generické) zručnosti, nemá zmysel ich učiť pracovať napr. v CAT nástrojoch (2021, s. 57). Pripúšťame, že naše skúsenosti potvrdzujú, že mnohí študenti majú v tejto oblasti medzery, tie však pramenia skôr z nedostatočného vyučovania informatiky na stredných školách, a to univerzity nevedia ovplyvniť. Okrem toho nevidíme dôvod, prečo by študenti nemohli získať (resp. zlepšiť si) obe tieto zručnosti na univerzite.

Vargová (2021) ďalej píše, že ak sa vyučujúci rozhodne používať na hodinách prekladu nejaký CAT softvér, mal by študentom v prvom rade predstaviť princípy práce v ňom, ktoré by sa dali využiť aj pri práci s iným nástrojom. S tým, samozrejme, súhlasíme, a súvisí to aj s ďalším dôležitým cieľom výučby – naučiť študentov učiť sa, prispôbovať sa novým technológiám, vyhľadávať si o nich informácie a učiť sa v nich pracovať. Aj Kabát a Koscelníková (2021) pri kompetenčnom profile lokalizátora upozorňujú na to, že súčasťou technickej kompetencie je, že takýto (a podľa nás nielen takýto) prekladateľ má byť v prvom rade schopný rýchlo si osvojiť nové technológie relevantné pre jeho prácu. Podľa nás je aj toto súčasťou technologických kompetencií v širšom slova zmysle – poznať základy, od ktorých sa dá odraziť, a ak v budúcnosti narazíme na nejakú novú technológiu, vedieť, kde a ako hľadať informácie o tom, ako ju používať, a pod.

7. Implikácie do budúcnosti – model výučby prekladu so zameraním na osvojovanie technickej kompetencie

V tejto súvislosti by sme radi spomenuli návrhy, ktoré prezentujú Djovčoš a Šveda (2021). Navrhujú viac-menej zjednotiť výučbu prekladateľstva a tlmočníctva (teda dnes už filológie zameranej na preklad a tlmočníctvo) tak, aby mali absolventi bakalárskych programov rovnaké základné vedomosti a zručnosti vo všetkých relevantných oblastiach štúdia. Na magisterskom stupni by si potom mohli vybrať, na čo sa chcú špecializovať (odborný preklad, umelecký preklad, tlmočenie atď.), a danej problematike by sa venovali viac do hĺbky (Do úvahy dokonca pripadá aj špecializácia univerzít na magisterskom stupni podľa

týchto oblastí, no to podľa autorov (a aj nás) méta v blízkej budúcnosti nedosiahnuteľná.). Sme presvedčení o tom, že takýto model štúdia by bol pre študentov ideálny.

Inšpirovaní Lisou a Newman (2020) by sme technickú kompetenciu rozdelili na generickú a špecifickú, ktorú by sme ďalej rozdelili na primárnu a sekundárnu. Generická technická kompetencia zahŕňa prenosné zručnosti, čiže také, ktoré absolvent dokáže uplatniť aj v iných odboroch (napr. prácu s internetovými vyhľadávačmi, textovými a grafickými editormi, s rôznymi formátmi súborov, s nástrojmi na manažment času a práce, na komunikáciu s klientmi aj kolegami, nástroje súvisiace s právnymi a finančnými aspektmi práce, napr. s fakturáciou a pod.). Špecifická technická kompetencia zahŕňa prácu s nástrojmi špecifickými pre prekladateľov a tlmočníkov. Ďalej ju delíme na primárnu a sekundárnu. Primárna by zahŕňala úplné základy práce s takýmito nástrojmi, ktoré by mal ovládať každý prekladateľ a/alebo tlmočník bez ohľadu na svoju špecializáciu (ide napr. o zoznámenie sa s najpoužívanejšími CAT nástrojmi, nástrojmi strojového prekladu, základnými funkciami generatívnej umelej inteligencie, prácu s online slovníkmi, terminologickými databázami, korpusmi a pod.) (porov. Mačura 2007, 2010; EMT, 2022). Generickú a primárnu špecifickú technickú kompetenciu by študenti získavali na bakalárskom stupni na zvlášť predmetoch na to zameraných. Sekundárna špecifická technická kompetencia by predstavovala akúsi nadstavbu primárnej – študenti by si na magisterskom stupni prehĺbili vedomosti, ktoré predtým nadobudli pri osvojovaní primárnej špecifickej technickej kompetencie, ale už nie vo všetkých oblastiach, ale v závislosti od svojej špecializácie a integrované – čiže nie na zvlášť predmetoch, ale na konkrétnych praktických predmetoch (napr. s CAT nástrojmi a strojovým prekladom by pracovali na predmetoch zameraných na odborný preklad (porov. Kraviarová, 2014; Angelovičová – Bachledová, 2021)).

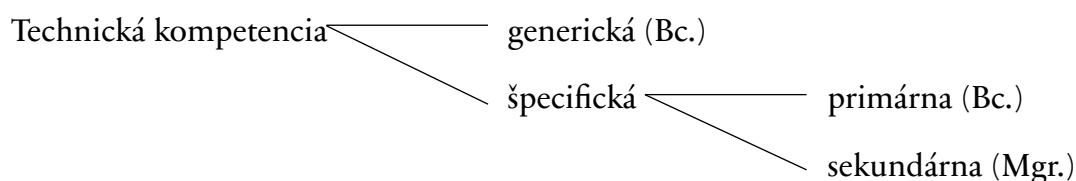

Schéma č. 1: Model výučby prekladu so zameraním na osvojovanie technickej kompetencie

Vzdelávanie prekladateľov a tlmočníkov by potom mohlo vyzerať asi takto:

- Bakalárske štúdium zamerané na rozvíjanie generickej technickej kompetencie a primárnej špecifickej technickej kompetencie.

Na klasických teoretických predmetoch (zameraných na teóriu prekladu a tlmočenia, literatúru, reálie, lingvistiku a i.) by si študenti na všetkých univerzitách osvojovali potrebné teoretické vedomosti, ktoré má ovládať každý absolvent filológie zameranej na prekladateľstvo a tlmočníctvo takým spôsobom a v takom rozsahu, aby na nich mohli na magisterskom stupni stavať v zmysle špecializácie jednotlivca. Študenti by sa

na všetkých univerzitách učili tiež základné princípy práce s internetovými vyhľadávačmi, textovými a grafickými editormi, s rôznymi formátmi súborov, s nástrojmi na manažment času a práce, na komunikáciu s klientmi aj kolegami, nástroje súvisiace s právnymi a finančnými aspektmi práce (generická technická kompetencia), ale aj s CAT nástrojmi, strojovým prekladom, umelou inteligenciou, online slovníkmi, terminologickými databázami, korpusmi či akoukoľvek inou relevantnou technológiou, ktorá v budúcnosti vstúpi na trh (primárna špecifická technická kompetencia), na zvlášť predmete/och zameraných na technickú kompetenciu. Nadobudnuté vedomosti a zručnosti by im poslúžili ako základ pri rozvíjaní sekundárnej špecifickej technickej kompetencie na magisterskom stupni, teraz už podľa zamerania konkrétneho študenta.

Pri otázke, čo spadá pod (nielen) technickú kompetenciu prekladateľov, by univerzity mohli vychádzať z aktuálneho rámca EMT, ale aj z požiadaviek študentov vyjadrených v pravidelne organizovaných anketách spokojnosti (pozri vyššie) a, samozrejme, z aktuálneho stavu trhu a technologického vývoja. Ani rámec EMT sa totiž neaktualizuje každý rok, preto niekedy svojimi požiadavkami úplne neodráža aktuálnu realitu a potreby vzdelávania.

- Magisterské štúdium zamerané na rozvíjanie sekundárnej špecifickej technickej kompetencie.

Uplatnili by sme integrovaný model výučby odborného prekladu (Kraviarová, 2014; Angelovičová – Bachledová, 2021), no rozšírili by sme ho aj na ostatné praktické predmety (napr. na umelecký preklad – audiovizuálny preklad už akýsi integrovaný model využíva v dôsledku svojej multimediálnej povahy). Ale nielen na prekladové – technológie sa dajú využívať aj pri tlmočení či v iných oblastiach profesionálneho života prekladateľa a tlmočníka. Samozrejme, ako pri bakalárskom štúdiu, opäť a tu predovšetkým by sme vychádzali z kompetenčného rámca EMT, lebo ten sa zameriava primárne na magisterské štúdium. Tu by sme už ale v oblasti technológií reflektovali sekundárnu špecifickú technickú kompetenciu (podľa nášho modelu), pretože vychádzame z toho, že akýchkoľvek nedostatkov v generickej technickej kompetencii by sa študenti zbavili na bakalárskom stupni. Dôležité je však upozorniť na to, že študenti by túto kompetenciu nenadobúdali rovnako vo všetkých oblastiach štúdia, ale selektívne, podľa vlastného výberu špecializácie. Ak by sa napríklad študent rozhodol špecializovať na tlmočenie, mohol by si osvojiť napr. prácu s nástrojmi na simultánne tlmočenie na diaľku či ako aplikovať prácu s nástrojmi generatívnej umelej inteligencie pri tvorbe terminologických glosárov. Študent so špecializáciou na audiovizuálny preklad by spomínané poznatky nezískal, no naučil by sa na vysokej úrovni pracovať s programami na tvorbu titulkov, s programami, ktoré prevádzajú reč na text a podobne. A to všetko integrované, pri práci na skupinových projektoch, ktoré simulujú prax.

Náš model výučby prekladu so zameraním na osvojovanie technickej kompetencie sa nezakladá len na teórii, ale aj na výskumoch prekladateľskej praxe (napr. Djovčoš – Šveda, 2017, 2023; Vinczeová, 2018). Všetky výskumy, ktoré sme v tomto článku spomenuli, poukazujú na stúpajúcu dôležitosť technických kompetencií. Náš výskum dokonca zistil, že strojový preklad dnes využíva viac prekladateľov ako CAT nástroje. Tento vývoj vnímajú aj študenti, ktorí sa v dotazníkoch vyjadrujú, že chcú viac hodín CAT nástrojov či strojového prekladu (Šveda, 2021, s. 275). Dokonca aj starší prekladatelia sú ochotní učiť sa nové technológie, lebo vedia, že im pri práci poskytujú konkurenčnú výhodu (porov. Djovčoš – Šveda, 2017). Sme presvedčení, že každému prekladateľovi by sa s technickými pomôckami a rôznymi programami pracovalo ľahšie, keby získali nejaké základy počas štúdia na univerzite, a na základe tejto premisy stavíme aj svoj model, ktorý syntetizuje integrovaný model výučby odborného prekladu (Angelovičová – Bachledová, 2021), rámca EMT a rozdelenia (nielen) technickej kompetencie na generickú a špecifickú. Zároveň by sme však radi upozornili na to, že niektoré z uvedených návrhov sa už do určitej miery na univerzitách realizujú (napr. špecializácia na magisterskom stupni), no treba podotknúť, že sa to netýka všetkých jazykových kombinácií rovnako a že stále je vidíme priestor na zlepšenie.

Pripúšťame, že zosúladenie požiadaviek rámca EMT, špecializovaného magisterského stupňa štúdia a integrovaného modelu výučby (nielen) prekladu by bolo veľmi náročné. Zároveň upozorňujeme, že predkladaný návrh modelu osvojovania technických kompetencií by si vyžadoval oveľa podrobnejšie rozpracovanie na úrovni plánu celého študijného programu. Naším cieľom do budúcnosti bude tento model rozpracovať do väčšej hĺbky a predstaviť ho v samostatnom vedeckom výstupe. Zároveň treba poznamenať, že ak sa má uplatniť v praxi, tak si bude vyžadovať aj ochotných a kompetentných vyučujúcich a spoluprácu všetkých slovenských univerzít, ktoré vyučujú preklad a tlmočenie. Zároveň však veríme, že je to dobrý cieľ do budúcnosti, ktorým by sa mohli inšpirovať aj ďalší translatológovia. Sme totiž presvedčení, že hlavne ochota a schopnosť učiť sa jeden od druhého a spolupracovať, či už na osobnej alebo aj na inštitucionálnej úrovni, bude pre budúcnosť výučby prekladu a tlmočenia na Slovensku kľúčová.

Záver

Situácia vo svete sa rapídne mení, čo sa nevyhnutne odzrkadľuje aj v požiadavkách kladených na prekladateľov. Tomuto vývoju by sa mala adekvátne prispôbiť aj výučba prekladu, aby boli absolventi dobre pripravení na skutočný profesionálny život so všetkými jeho aktuálnymi výzvami. Tie sa spájajú predovšetkým s novými technológiami, ktoré po prelome tisícročí začali čoraz viac prenikať aj do kompetenčných modelov pre prekladateľov a dnes sú ich neodmysliteľnou súčasťou. Prácu s CAT nástrojmi či strojovým prekladom už niektorí prekladatelia a prekladateľské agentúry vnímajú ako samozrejmú.

No technologický pokrok je nezastaviteľný. Prekladateľov nedávno zaskočil nástup voľne dostupných nástrojov umelej inteligencie na báze veľkých jazykových modelov a nik nevie, čo prinesie budúcnosť. Isté však je, že prekladatelia v dnešnej dobe musia byť pripravení rýchlo sa prispôbiť meniacemu sa svetu. A na to ich má pripraviť aj vzdelanie. Tento vývoj sa snažíme reflektovať vo vlastnom návrhu modelu výučby prekladu so zameraním na osvojovanie technickej kompetencie. Dúfame, že v budúcnosti sa stane východiskovým, alebo aspoň oporným bodom didaktikom, ktorí sa rozhodnú pretransformovať výučbu prekladu tak, aby odrážala aktuálnu realitu a najlepšie záujmy študentov.

Poznámky

- (1) Zdroj: https://commission.europa.eu/resources-partners/european-masters-translation-emt/list-emt-members-2019-2024_en (cit. 27. 11. 2023)
- (2) Zdroj: https://commission.europa.eu/resources-partners/european-masters-translation-emt/european-masters-translation-emt-explained_en (cit. 27. 11. 2023)
- (3) Zdroj: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://commission.europa.eu/system/files/2022-11/emt_competence_fwk_2022_en.pdf (cit. 27. 11. 2023)
- (4) Pri nástrojoch umelej inteligencie sa myslia také, ktoré využívajú veľké jazykové modely (napr. Chat GPT).

LITERATÚRA

- ANGELOVIČOVÁ, Z. – BACHLEDOVÁ, M.: The Integrated Model of Teaching Specialised Translation: The Base and Methods. In: *Translation and Interpreting Training in Slovakia*. Bratislava: STIMUL, 2021, s. 84 – 99.
- BACHLEDOVÁ, M.: Moderné vyučovanie odborného prekladu. In: *Filologické štúdie 1*, 2015, s. 122 – 127.
- DJOVČOŠ, M.: *Kto, čo ako a za akých podmienok prekladá*. Banská Bystrica: UMB, Fakulta humanitných vied, 2012, 163 s.
- DJOVČOŠ, M. – ŠVEDA, P. (eds.): *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava: STIMUL, 2018, 243 s.
- DJOVČOŠ, M. – ŠVEDA, P.: *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku*. Bratislava: VEDA, 2017, 203 s.
- DJOVČOŠ, M. – ŠVEDA, P.: *Premeny prekladu a tlmočenia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, 172 s.
- DJOVČOŠ, M. – ŠVEDA, P. (eds.): *Translation and Interpreting Training in Slovakia*. Bratislava: STIMUL, 2021, 209 s.

- DJOVČOŠ, M. – ŠVEDA, P.: What Does the Future Hold for Translation and Interpreting Training in Slovakia? In: *Translation and Interpreting Training in Slovakia*. Bratislava: STIMUL, 2021, s. 171 – 184.
- GROMOVÁ, E.: *Kapitoly z úvodu do prekladateľstva 1*. Nitra: UKF, 1998, 99 s.
- GROMOVÁ, E.: *Kompetencie prekladateľa*. In: Letná škola prekladu 2. Kvalita prekladu a prekladateľské kompetencie. Zborník prednášok. Bratislava: AnaPress Bratislava, 2004, s. 35 – 41.
- GROMOVÁ, E.: *Teória a didaktika prekladu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2003, 188 s.
- GROMOVÁ, E. – MÜGLOVÁ, D.: Foundations and Traditions of Translation and Interpreting Training in Slovakia. In: *Translation and Interpreting Training in Slovakia*. Bratislava: STIMUL, 2021, s. 11 – 35.
- GROMOVÁ, E. – RAKŠÁNYIOVÁ, J.: *Translatologické reflexie*. Bratislava: Book & Book, 2005, 74 s.
- HODÁKOVÁ, S.: Der EMT-Kompetenzrahmen und seine methodischen Anwendungsmöglichkeiten in der Übersetzerausbildung. In: *Translatologia*, 4, 2020, č. 1, s. 142-157.
- HREHOVČÍK, T.: *Prekladateľské minimum*. Bratislava: Iris, 2006, 113 s.
- KABÁT, M. – KOSCELNÍKOVÁ, M.: Training Localization. In: *Translation and Interpreting Training in Slovakia*. Bratislava: STIMUL, 2021, s. 156 – 170.
- KOŽELOVÁ, A.: *Prekladateľské kompetencie v kontexte domácej translatológie*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2018, 157 s.
- KRAVIAROVÁ, Z.: Integrovaná výučba odborného prekladu. In: *Prekladateľské listy 3*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2014, s. 66 – 81.
- KRAVIAROVÁ, Z.: *Výučba odborného prekladu: nové východiská*. In: Teória a prax prípravy budúcich translatológov a učiteľov anglického jazyka. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, Fakulta humanitných vied, 2013, s. 23 – 33.
- LISÁ, E. – NEWMAN, D.: *Zamestnateľnosť a kariérové zručnosti študentov a absolventov vysokých škôl v kontexte zamestnávateľských očakávaní*. In: Kariérové poradenstvo v teórii a praxi, 2020, 17, str. 47 – 58.
- MAČURA, M.: Počítačom podporovaný preklad. Nitra: UKF, 2007. In: *Antologie odborného prekladu (Výběr z prací českých a slovenských autorů)*. Ostrava: Universitas Ostraviensis, 2010, s. 283 – 302.
- MAČURA, M.: Použitie počítačov v preklade alebo Technika v akcii. In: *Komunikácia, Tlmočenie, Preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža*. Nitra: Enigma, 2009, s. 289-306.
- MIKO, F.: *Text a štýl: K problematike literárnej interpretácie*. Bratislava: Smena, 1970, 167 s.
- PACTE Group: *Building a Translation Competence Model*. In: *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*. Amsterdam: John Benjamins, 2003.
- POPOVIČ, A. a kol.: *Originál/preklad. Interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran, 1983.

- PRELOŽNÍKOVÁ, S.: *Profesionalizácia výučby odborného prekladu v Európe*. In: 35 rokov výučby prekladateľstva a tlmočníctva na Slovensku. 1970 – 2005. Bratislava: Letra, 2006, s. 143 – 151.
- RAKŠANYIOVÁ, J.: *Translatologické kompetencie adepta prekladateľstva*. Bratislava: STU, 2009, 53 s.
- RAKŠANYIOVÁ, J. – ŠTEFKOVÁ, M.: *Rozvoj prekladateľskej kompetencie v oblasti odborných textov*. Bratislava: STU, 2009, 116 s.
- ŠVEDA, P.: Students' Motivation and Their Subjective Readiness to Enter the Translation Profession: A Survey of Four Different Universities in One Country. In: *Translation, Interpreting and Culture Old Dogmas, New Approaches*. Berlin: Peter Lang, 2021, s. 267 – 283.
- VARGOVÁ, D.: Prekladateľské kompetencie ako prenosné zručnosti a preklad ako prostriedok ich rozvoja. In: *Nová filologická revue*, 1, 2021, s. 42 – 65.
- VINCZEOVÁ, B.: *Nástroje CAT na Slovensku*. Dizertačná práca. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Filozofická fakulta, 2018, 152 s.
- VINCZEOVÁ, B.: *Nástroje CAT v prekladateľskej praxi*. Banská Bystrica: Belianum, 2019, 116 s.

Internetové zdroje

- EUROPEAN MASTER'S IN TRANSLATION (EMT) EXPLAINED. [online] dostupné na <https://commission.europa.eu/resources-partners/european-masters-translation-emt/european-masters-translation-emt-explained_en> (cit. 27. 11. 2023)
- EUROPEAN MASTER'S IN TRANSLATION. COMPETENCE FRAMEWORK 2022. [online] <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://commission.europa.eu/system/files/2022-11/emt_competence_fwk_2022_en.pdf> (cit. 27. 11. 2023)
- LIST OF EMT MEMBERS 2019-2024. [online] dostupné na <https://commission.europa.eu/resources-partners/european-masters-translation-emt/list-emt-members-2019-2024_en> (cit. 27. 11. 2023)

Accessible summary

This article addresses the question of how to reflect the increasing importance of technical competence of translators in their university education. In response to this question, it proposes a new model of teaching translation with a focus on the acquisition of technical competence. This model builds on previous research and publications in the area of translators' technical competence. It is based on the proposal of a new division of bachelor and master part of translation studies, on the integrated model of teaching specialized translation, on the EMT framework and on Slovak translation practice, as evidenced by a number of previous studies, including ours. The main aim of this article is to present a proposal for a model that reflects the current market needs, students' demands and rapid technological development. The author hopes that in the future it will become a starting, or at least a supporting point for teachers who decide to transform the teaching of translation to reflect current realities and the best interests of students.